

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

АРКУША Лариса Ігорівна

УДК 343.985:(343.9:343.37)

**ОСНОВИ ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ,
ОДЕРЖАНИХ У РЕЗУЛЬТАТІ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор
БАХІН Володимир Петрович,
Національний університет державної
податкової служби України,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КОНОВАЛОВА Віолета Омелянівна,
академік Академії правових наук України,
Заслужений діяч науки України,
Національний університет «Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого»,
професор кафедри криміналістики;

доктор юридичних наук, професор
ІЩЕНКО Андрій Володимирович,
Заслужений юрист України,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри криміналістики
та судової медицини;

доктор юридичних наук, професор
ВОЛОБУСВ Анатолій Федотович,
Полтавський інститут економіки і права
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»,
завідувач кафедри правознавства

Захист відбудеться 28 травня 2011 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23 (зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 26 квітня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

В.В. Тіщенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми. Серйозні недоліки при проведенні реформ в економічній, правоохоронній та інших галузях державної діяльності, послаблення системи державного регулювання та контролю, недосконалість правової бази, зниження духовного потенціалу суспільства є основними факторами, які сприяли зростанню рівня злочинної діяльності, особливо її організованих форм, а також проявів корупції.

У цих умовах важливого значення набуває правове забезпечення ефективної економічної та соціальної політики, створення механізму контролю за виконанням законодавства України, зокрема щодо протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Проблема протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності в Україні, актуалізувалася настільки ж стрімко, як і протидія організованій злочинній діяльності. Легалізація злочинних доходів від організованої злочинної діяльності тісно пов'язана з кримінальним переміщенням значного капіталу і є проміжною вагомою метою для повторення злочинного кола, або розроблення та вчинення нового ланцюга злочинів у системі організованої злочинної діяльності.

Перешкоджання проникненню «брудних» грошей у легальну економіку є значним фактором зниження активності злочинних формувань. Установлюючи кримінальну відповідальність за легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом, законодавець тим самим створив необхідні умови для того, щоб заняття незаконним бізнесом було не вигідним, оскільки криміналітет втрачає можливість досягнення головної мети, яка полягає у вільному використанні незаконно здобутих доходів.

Окремі кримінально-правові, кримінологічні та міжнародно-правові аспекти протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, досліджувались у роботах українських учених та науковців ближнього зарубіжжя, таких як: В.М. Алієв, Ю.Д. Ілько, Ю.В. Коротков, В.В. Лавров, В.І. Михайлов, В.А. Нікуліна, Г.А. Тосунян та ін., а також західних дослідників, таких як: П. Бернасконі, В. Галліган, В. Гілмор, К. Грабер, Е. Дах, П. Джонсон, Х.-Х. Кернер, Т. Котке, Г. Стесенс, С. Хейден та багатьох інших відомих юристів і економістів, які присвятили свої роботи проблемам протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Важливе значення при вивченні зазначеної проблеми у криміналістичному аспекті мали наукові концепції, розроблені у працях Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, В.Д. Берназа, Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, І.О. Возгріна, А.Ф. Волобуєва, І.Ф. Герасимова, В.А. Журавля,

Б.Л. Зотова, А.В. Іщенко, Н.І. Клименко, О.Н. Колесніченка, В.О. Коновалової, В.К. Лисиченка, В.В. Лисенка, В.Г. Лукашевича, Є.Д. Лук'янчикова, Г.А. Матусовського, С.П. Мітричева, М.В. Салтевського, М.О. Селіванова, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітька, М.П. Яблокова та інших. Їх доробки стали поштовхом до розробки основ виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Наукове та практичне значення для вдосконалення законодавства та правозастосовної практики оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів мають наукові праці О.М. Бандурки, О.О. Бандурки, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка, О.Є. Користіна, Ю.Ю. Орлова, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, О.П. Снігерьова, І.Р. Шинкаренка, М.Є. Шумила та багатьох інших учених. Але питання протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, залишаються наразі нерозв'язаними, тоді як стан суспільних відносин, динаміка і характер злочинності у сфері економічних відносин сьогодні вимагають нових підходів.

Усе зазначене обумовлює наукову актуальність та практичну значимість дослідження, присвяченого виявленню та розслідуванню легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, і вимагає ґрунтовного вивчення досягнень вітчизняної науки криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності, узагальнення практичного досвіду протидії зазначеному явищу правоохоронними органами, аналізу результатів використання зарубіжного законодавства та відповідних міжнародно-правових актів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження є складовою частиною загальної наукової теми, що виконувалася в ОНЮА «Правові проблеми становлення і розвитку сучасної Української держави» 2001-2005 рр. (№ 0101U001195) і «Традиції та новації в сучасній українській державності та правовому житті» на 2006-2010 рр. (№0106U004970), а також складовою частиною загальної наукової теми, що виконувалася кафедрою криміналістики ОНЮА «Криміналістичні проблеми розкриття і розслідування злочинів в сучасних умовах» на 2001-2005 рр. та «Теоретичні та практичні проблеми розкриття і розслідування злочинів в сучасних умовах» на 2006-2010 рр.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у визначенні криміналістичних та оперативно-розшукових засад виявлення та розслідування проявів суспільно небезпечного соціально-економічного феномена легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Реалізація багатопланової та комплексної мети зумовлює постановку і вирішення наступних завдань:

- узагальнити сучасні підходи та надати власне визначення понять «злочинна діяльність», «організована злочинна діяльність»; «легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності»;

- визначити джерела й умови, що сприяють легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, та взаємозв'язок з іншими суспільно небезпечними соціальними явищами;

- визначити поняття та сутність технології здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, з урахуванням сучасних умов;

- встановити особливості створення і функціонування злочинних організацій та впливу особистості злочинця на визначення напрямків організованої злочинної діяльності;

- обґрунтувати напрямки виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;

- виділити особливості організації взаємодії суб'єктів, що здійснюють виявлення фактів легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;

- висвітлити сутність та проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;

- окреслити обставини, що підлягають встановленню, та особливості порушення кримінальних справ за фактами легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;

- виділити і класифікувати типові слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;

- показати особливості організації і тактики проведення окремих тактичних операцій, слідчих дій та напрямків використання спеціальних знань при розслідуванні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;

- визначити підґрунтя міжнародного співробітництва у процесі виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, та використання зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, і діяльність, спрямована на виявлення та розслідування зазначеного прояву злочинної діяльності.

Предметом дослідження є основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації складає загальний діалектичний метод наукового пізнання об'єктивної дійсності, відповідно до якого були представлені у вигляді єдності явища

«легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» та практики діяльності правоохоронних органів. Під час дослідження застосовувалися методи пізнання: системного аналізу, системно-структурний, формально-логічний, історично-правовий, статистичний, порівняльно-правовий, конкретно-соціологічний (опитування у формі анкетування), а також методи логіки: синтез, аналіз, індукція, дедукція.

За допомогою методу системного аналізу встановлено необхідність інтеграції знання про криміналістичну природу злочинної та організованої злочинної діяльності та зовнішній бік його здійснення, зокрема джерела легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Системно-структурний метод дозволив визначити роль правоохоронних органів у виявленні, розслідуванні, профілактиці легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, враховуючи функціональну специфіку органів та осіб, які сприяють розслідуванню або мають можливість вчинення злочину; механізм співвідношення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності з іншими проявами організованої злочинної діяльності, що створюють умови одержання незаконних доходів.

За допомогою формально-логічного методу класифіковано способи та сліди легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності. Історично-правовий метод використовувався при вивченні появи і розвитку окремих концепцій та поглядів криміналістів на проблему легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності. З метою опрацювання статистичних даних про поширеність явища, що досліджується, узагальнення оперативно-розшукової та судово-слідчої практики використовувався статистичний метод. Порівняльно-правовий метод дозволив дослідити окремі положення нормативно-правових актів, стан протидії цьому прояву організованої злочинної діяльності в Україні, країнах СНД та далекого зарубіжжя. За допомогою конкретно-соціологічного методу із застосуванням спеціально розробленої анкети дисертантом було проведено опитування 1100 слідчих, 1450 оперативних працівників підрозділів БЕЗ, БОЗ МВС України, податкової міліції та Служби безпеки України, більш ніж 150 працівників банківських установ та 40 підприємницьких структур з метою збору додаткової інформації про технологію вчинення даного прояву організованої злочинної діяльності та протидії йому.

Логічні методи дослідження використовувалися при вивченні аналітичних матеріалів МВС України, СБУ, ДПА України, Державного

комітету з фінансового моніторингу України, Національного банку України за період 2003-2009 років, точок зору авторів з окремих питань предмету дослідження та методики розслідування окремих видів злочинної діяльності. Вибірково вивчено та узагальнено досвід розслідування 170 кримінальних справ, порушених на території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Луганської, Львівської, Київської областей України та Автономної Республіки Крим за ознаками ст. 209 КК України протягом 2003-2009 рр., та кримінальних справ, порушених на території Російської Федерації, а також особистий 12-ти річний досвід роботи автора у спецпідрозділах по боротьбі з організованою злочинністю.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в Україні здійснено комплексне дослідження основних загальнотеоретичних та криміналістичних засад, форм і концептуальних положень правового та організаційного забезпечення виявлення, розслідування та запобігання легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, зокрема:

уперше:

- розкрито зміст та поняття легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, як динамічної системи стійко повторюваних дій, спрямованих на здійснення операцій з коштами чи майном, одержаними у результаті організованої злочинної діяльності, з метою приховання їхнього безпосереднього походження для наступного введення в легальний обіг;

- на основі аналізу взаємообумовленості і співвідношення з іншими суспільно-небезпечними соціальними явищами, такими як: тіньова економіка, організована злочинність, корупція тощо; науково обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження джерел та умов, що сприяють легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;

- концептуально у межах теорії криміналістики узагальнено сучасні методи і засоби забезпечення протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, з визначенням пріоритетності криміналістичних та оперативно-розшукових можливостей протидії;

- з урахуванням сучасних умов визначено й систематизовано особливості технології вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності та досліджено окремі її елементи;

- визначено зміст типових слідчих ситуацій, які виникають при розслідуванні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, напрямки та тактичні операції із зазначенням

переліку і послідовності пріоритетних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів;

удосконалено:

- характеристику злочинних організацій та вплив особистості злочинця на вибір технології вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;
- напрямки виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;
- систему обставин, що підлягають встановленню, та їх значення при вирішенні питання про порушення кримінальних справ;
- засоби організації взаємодії правоохоронних та інших органів – суб'єктів, що протидіють легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, на державному та міждержавному рівнях;

дістали подальшого розвитку:

- підходи щодо інформаційно-аналітичного забезпечення виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності;
- положення щодо організації та тактики проведення тактичних операцій та окремих слідчих дій;
- напрямки щодо вдосконалення чинних норм правового регулювання у сфері протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що методичні рекомендації та пропозиції, які містяться в роботі, можуть бути використані та вже використовуються: у законотворчому процесі – при розробці нових та доопрацюванні існуючих законодавчих актів (акт впровадження Комітету з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією Верховної Ради України від 02.03.2010 р. № 04-12/15-706; акт впровадження Комітету з питань європейської інтеграції Верховної Ради України від 24.03.2010 р., № 04-27/158; акт впровадження Комітету з питань податкової та митної політики Верховної Ради України від 25.03.2010 р., № 04-27/175); у правоохоронній сфері – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення діяльності оперативних апаратів ОВС та інших державних організацій, зацікавлених у протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності (акт впровадження УБОЗ ГУМВС України у м. Києві від 30.04.2010 р. та Управління СБУ у м. Києві від 04.05.2010 р.; акт впровадження УПМ ДПА в Одеській області від 29.03.2010 р., акт впровадження Південної митниці Державної митної служби України від 25.03.2010 р.); у науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення науково обґрунтованих положень і рекомендацій щодо підвищення рівня

протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності; у навчальному процесі – для написання підручників, навчальних посібників із курсу «Криміналістика» та «ОРД ОВС», а також під час викладання спеціальних курсів у вищих навчальних закладах (акт впровадження ОДУВС від 14.01.2010 р., акт впровадження ОНЮА від 15.09.2010 р.) та в межах професійної підготовки оперативних та слідчих працівників правоохоронних відомств.

Особистий внесок здобувача. Виконане дослідження здійснено дисертантом самостійно. Усі викладені в ньому положення і висновки обґрунтовано на основі власних досліджень автора. У співавторстві надруковано навчальний посібник «Основи методики розслідування організованої злочинної діяльності і проявів корупції» (16,62 ум.-друк. арк.) та навчальний посібник «Судова бухгалтерія» (28,34 ум.-друк. арк.). Авторська частка в указаних працях складає 50 % та 25 % відповідно. Наукові ідеї та розробки співавторів надрукованих праць у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана на кафедрі криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та обговорена на засіданні Південного регіонального центру Національної академії правових наук України і на міжвузівському засіданні кафедри криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія», кафедри оперативно-розшукової діяльності та кафедри економічної безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ, кафедри криміналістики та кафедри кримінального процесу Київської національної академії внутрішніх справ. Основні положення дослідження були викладені та схвалені на засіданнях кафедри і впроваджені у навчальний процес на кафедрі криміналістики НУ «ОЮА», кафедрі криміналістики та оперативно-розшукової діяльності ОДУВС.

Результати дослідження апробувалися на Міжнародному науково-практичному семінарі «Теневая экономика в инфраструктуре организованной преступности» (23 вересня 2004 р., м. Одеса, ОНЮА); семінарі Одеського інформаційно-аналітичного центру з проблем протидії організованим злочинності на базі ОНЮА і Центру вивчення транснаціональної злочинності і корупції Американського університету (м. Вашингтон) за темою: «Ефективність правових заходів в протидії організованим формам злочинності» (20 січня 2005 р., м. Одеса, ОНЮА); Міжнародному науково-практичному семінарі «Боротьба зі злочинністю та права людини» (16 березня 2006 р., м. Одеса, ОНЮА); Міжнародній науково-практичній конференції «Організаційно-правові засади управлінської діяльності ОВС в умовах Європейської інтеграції» (26-27 жовтня 2007 р., м. Одеса, ОЮІ ХНУВС); 11-й ювілейній звітній

науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (18-19 квітня 2008 р., м. Одеса, ОНЮА); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у протидії організованих злочинній діяльності» (18 квітня 2008 р., м. Одеса, ОДУВС); Міжнародній науково-практичній конференції «Процесуальні, тактичні та психологічні проблеми, тенденції та психологічні проблеми, тенденції і перспективи вдосконалення досудового слідства» (30 травня 2008 р., м. Одеса, ОДУВС); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики» (9 жовтня 2009 р., м. Одеса, МГУ); Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: de lege praeterita, instante, futura» (27-28 листопада 2009 р., м. Миколаїв, Миколаївський навчальний центр, ОНЮА); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Проблеми створення та використання легендованих підприємств в оперативно-розшуковій діяльності» (грудень 2009 р., м. Одеса – Ірпінь, ОДУВС); II Міжнародній науково-практичній конференції «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави» (23 квітня 2010 р., м. Одеса, ОДУВС); Міжнародній науково-практичній конференції «Криміналістика ХХІ століття» (25-26 листопада, 2010 р., м. Харків, Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого); Міжнародній науковій конференції «Злочинність у сфері професійної діяльності. Дев'яті юридичні читання», присвяченій пам'яті доктора юридичних наук, професора О.Я. Светлова (10 грудня 2010 р., м. Одеса, ОНУ ім. І.І. Мечникова) та ін.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження надруковано у одноосібній монографії, 22 наукових статтях у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, 2-х навчальних посібниках та 14 статтях у інших наукових виданнях, а також у матеріалах і тезах виступів, доповідей на конференціях, круглих столах тощо.

Структура дисертації зумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'ятьох розділів, що містять 15 підрозділів, висновків і списку використаних джерел та додатків на 55 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 550 сторінок. Список використаних джерел складає 639 найменувань і займає 66 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність дисертаційного дослідження, висвітлюються ступінь вивчення проблеми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження,

характеризуються методи, теоретичне та емпіричне підґрунтя дисертаційної роботи, формулюється наукова новизна, підкреслюються наукове і практичне значення одержаних результатів, відзначаються особистий внесок здобувача в їх одержанні, апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1. «Організована злочинна діяльність та легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом: поняття та співвідношення» складається з трьох підрозділів, присвячених визначенню поняття та сутності злочинної і організованої злочинної діяльності, легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а також корупції як живильного для зазначених явищ середовища.

У підрозділі 1.1. «Поняття і сутність злочинної та організованої злочинної діяльності» дається визначення злочинної діяльності як системи суспільно небезпечних діянь, передбачених кримінальним законом, психологічно обумовлених загальною метою. Злочинна діяльність відображає спрямованість особи, її ставлення до оточення і є усвідомленою та вольовою, цілеспрямованою поведінкою, що складається з різноманітних протизаконних засобів досягнення.

Особливим різновидом злочинної діяльності є заняття нею на професійній основі. При цьому професіональна злочинність – це вид злочинності, який характеризується досконалістю та є основним джерелом існування злочинців, а також потребує спеціальних навичок. Частіше за все професіональна злочинна діяльність триває достатньо довгий термін, складається з багатьох злочинів, має корисливу спрямованість; здійснюється частіше за все однією або кількома особами, які володіють певними навичками та вважають цю діяльність своїм головним заняттям, що надає постійний головний прибуток.

До ознак професіональної злочинної діяльності автор відносить: досконалість злочинної діяльності; наявність злочинної спеціалізації; використання результатів злочинної діяльності як основного джерела доходу; приналежність до кримінального середовища.

Проявом професіональної злочинності є організована злочинна діяльність. При цьому під організованою злочинною діяльністю автором розуміється сукупність взаємозалежних організованих злочинів загальнокримінальної та економічної спрямованості, вчинених певною групою осіб, що об'єдналися у стійкі, високоорганізовані, захищені від швидкого викриття злочинні формування (групи, організації, співтовариства) у вигляді злочинного промислу з метою збільшення доходів, з використанням корумпованих і інших зв'язків.

У підрозділі 1.2. «Криміналістичне поняття та кримінально-правова сутність легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» відзначається, що під легалізацією незаконних доходів необхідно розуміти

окремих напрямків організованої злочинної діяльності. Абсолютна більшість подібних злочинів вчинюється з прагненням отримати певну економічну вигоду. Доходи, одержані у результаті організованої злочинної діяльності, зрештою, націлені на економічні відносини, щоб надати їм законної форми.

До основних завдань діяльності з легалізації злочинних доходів, автор відносить: 1) приховування слідів походження доходів, одержаних з нелегальних джерел; 2) створення законного враження одержання доходів. 3) приховування осіб, котрі отримують незаконні доходи та ініціюють сам процес відмивання; 4) ухилення від сплати податків; 5) забезпечення зручного та оперативного доступу до коштів, одержаних з нелегальних джерел, та створення умов для безпечного і комфортного їх споживання; 6) створення умов для безпечного інвестування в легальний бізнес.

З урахуванням зазначеного, легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, – це динамічна система стійко повторюваних дій, спрямованих на здійснення операцій з доходами, одержаними у результаті організованої злочинної діяльності, з метою приховання їхнього безпосереднього походження, введення в легальний обіг та для подальшого здійснення організованої злочинної діяльності.

Кримінально-правовий аналіз легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, дозволяє автору стверджувати, що юридичний бік суспільної небезпеки зазначеного прояву злочинної діяльності, насамперед, полягає в тому, що легалізація доходів відбувається на базі доходів, одержаних у результаті цієї діяльності, котра є дуже небезпечною для населення держави чи низки держав. Додатковий прибуток, одержаний при легалізації злочинних доходів, зміцнює економічну основу організованих форм злочинності. У протиправній діяльності бере участь значне коло осіб. Крім того, легалізація злочинних доходів дозволяє сховати первісну кримінальну діяльність і сприяє подальшому зростанню злочинності в країні.

В умовах сучасної дійсності, на думку автора, визріла необхідність законодавчого закріплення ідеї про застосування кримінально-правових санкцій не тільки до фізичних, але і юридичних осіб. Також заслуговує обговорення питання про необхідність внесення відповідних змін до кримінального законодавства щодо необережно вчиненої легалізації злочинних доходів, що сприяло би підвищенню ступеня уважності банківських працівників і співробітників інших комерційних структур, а також посадових осіб державних контролюючих органів, недбалість яких найчастіше створює умови для легалізації кримінальних капіталів злочинних співтовариств, тим більше, що визначити навмисну форму вини у вчиненні подібного злочину вкрай важко з процесуальної точки

зору, і в багатьох випадках злочинний намір може бути завуальований правдоподібними поясненнями про недогляд, незнання і т.п.

У підрозділі 1.3. «Корупція як живильне середовище для організованої злочинної діяльності та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» на основі аналізу практики протидії організованим злочинній діяльності зроблено висновок про неможливість здійснення зазначеної діяльності без наявності корумпованих зв'язків з працівниками апарату державної влади й управління, а також правоохоронних органів.

Залежно від ієрархічного становища державних службовців і сфер діяльності розрізняють такі види корупції: 1) корупція у сфері бізнесу, або корупція у сфері державного управління (контрольна корупція, дозвільна корупція, розподільча корупція); 2) корупція у політиці; 3) корупція у побутовій сфері; 4) корупція у приватному секторі.

Найнебезпечніша корупція – розподільча. При цьому в чиновників з'являється можливість та повноваження розподілу державних коштів (пільгових кредитів, податкових пільг, держзамовлень, субсидій, компенсацій і т.п.).

Корупція у політиці охоплює політиків і вищу ланку чиновників, які приймають закони й нормативно-правові акти, формують державну політику.

Більшість фахівців, які вивчають політичну корупцію, вважають одним із різновидів цього явища й купівлю голосів електорату під час виборів, що простежується під час кожної передвиборної кампанії в Україні.

Сучасна корупція має характерні для України риси, такі як: 1) звичність та органічність корупційної діяльності, що створює умови для існування корупції як органічної частини сучасного способу життя; 2) поширеність корупційних дій фактично в усіх органах державної системи; 3) відкритість корупційної діяльності, яка відображається в певних публікаціях засобів масової інформації; 4) некримінальність корупційної діяльності, про що свідчать певні абсолютно законні дії корупціонерів; 5) колективізм і кооперація корупціонерів, які здійснюють свою злочинну діяльність через підлеглих та інших співучасників (основа так званої вертикальної корупції); 6) дефіцит і понаддефіцит послуг та благ, який створюється корупціонерами штучно.

Розділ 2. «Криміналістичний аналіз технології організованої злочинної діяльності, пов'язаної з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом», який складається з трьох підрозділів та чотирьох пунктів, присвячений дослідженню сутності поняття технології організованої злочинної діяльності, систематизації джерел та підґрунтя для легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, а також розгляду особливостей криміналістичної

характеристики зазначеного прояву організованої злочинної діяльності та окремих її елементів.

У **підрозділі 2.1. «Поняття технології організованої злочинної діяльності»** відзначається, що технологія організованої злочинної діяльності взагалі поєднує у собі комплекси взаємопов'язаних господарських, посадових, «комп'ютерних» злочинів та злочинів, спрямованих проти власності, і набуває ознак системної діяльності. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи, є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної поведінки. Цей ланцюг характеризується наявністю основних і допоміжних злочинів. Причому допоміжні злочини є необхідною умовою вчинення основного злочину.

З урахуванням характеру зв'язків між основними і допоміжними злочинами можуть бути виділені кілька технологій злочинного збагачення, у яких легалізація злочинних доходів є їх проміжною вагомою метою для повторення злочинного кола, або розроблення та вчинення нового ланцюга злочинів. Йдеться про: технологію шахрайств у фінансово-кредитній сфері; технологію розкрадання бюджетних коштів; технологію одержання надприбутків від контрабанди сировини, яка має стратегічне значення (нафта, паливно-мастильні матеріали, зерно, цукор та інше) промисловими та продовольчими товарами; технологію вчинення злочинів, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю; технологію злочинного збагачення, яка базується на незаконному виготовленні (викраденні) і збуті наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; технологію одержання доходів від злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми та нелегальною міграцією.

У **підрозділі 2.2. «Джерела та підґрунття для легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності»** підкреслюється, що підґрунттям технологічного процесу легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, стали процеси тінізації економіки.

Схеми легалізації незаконних доходів є сполучною ланкою між надзвичайно різноманітною і різноплановою незаконною діяльністю, з одного боку, і нормальною легальною економічною системою – з іншого. Вибір тієї чи іншої схеми легалізації злочинних доходів залежить від суб'єкта і виду нелегальної діяльності. Звідси випливає, що для розроблення заходів протидії легалізації незаконних доходів необхідно детально вивчати й класифікувати нелегальну економіку за видами діяльності й суб'єктами, які беруть у ній участь.

Серед сфер тіньової активності слід виділити: кіберзлочинність, пов'язану зі злочинами, котрі вчиняються за допомогою комп'ютерної системи чи мережі Інтернет; нелегальну торгівлю зброєю; торгівлю

людьми; міжнародний наркобізнес, який у своєму активі має усі переваги тіньової економіки: безмитність, безконтрольність, концентрація величезних капіталів; сферу зовнішньоекономічної діяльності, яка сформувала мережу нелегального обігу і переказу за кордон товарних і валютних ресурсів.

Масштаби й особливості тіньової економіки, на думку автора, у різних країнах і регіонах світу тісно пов'язані з національними господарськими моделями і ступенем зрілості ринкових відносин, що дає підстави розглядати три основних типи тіньової економіки: у розвинутих країнах, у країнах з периферійною економікою і країнах з перехідною економікою.

У **підрозділі 2.3. «Особливості криміналістичної характеристики легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності»**, який складається з чотирьох пунктів, здійснюється систематизація етапів та способів; визначається обстановка вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, а також досліджується механізм протидії виявленню і розслідуванню та надається характеристика злочинних організацій і особистості злочинців

У **пункті 2.3.1. «Класифікація етапів та способів легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності»** на основі аналізу матеріалів практики і анкетування підприємців та співробітників правоохоронних органів, відзначається, що спосіб легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, складається з трьох складних елементів способу злочину: дій з підготовки, вчинення і приховання злочину.

З урахуванням основних ознак, що впливають на спосіб вчинення досліджуваної злочинної діяльності, відзначається, що спосіб легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, – це заздалегідь спланована, складна сукупність пов'язаних із основним злочином поетапних кримінальних дій, які залежать від характеристики особистості злочинців, поставлених ним цілей і завдань, предмета злочину, елементів обстановки; спрямовані на впровадження злочинно набутого майна в легальну економіку для надання вигляду правомірності володінню, користуванню і розпорядженню ним.

Характерними рисами цієї категорії злочинної діяльності є ретельна продуманість, планування кожного етапу, попереднє узгодження дій із співучасниками злочинної діяльності. Досягнення злочинних цілей стає можливим на підставі застосування сукупності способів, що реалізуються на різних стадіях підготовки і здійснення злочинної діяльності.

Способи легалізації розподілені автором на дев'ять основних груп. *Перша група* способів вчинення злочинної діяльності формується залежно

від галузі економіки, де відбувається «відмивання» злочинних доходів: у кредитно-банківській сфері; у сфері промисловості й сільського господарства; у сфері ріелторських послуг з придбання нерухомості; у ломбардах; у казино й інших організаціях (гральних закладах), котрі організують ігри на гроші; у лізингових компаніях; в організаціях, що здійснюють купівлю-продаж дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів, ювелірних виробів і брухту таких виробів; у страхових компаніях; в організаціях, що здійснюють управління інвестиційними фондами або недержавними пенсійними фондами; у різних місцях (змішані способи). *Друга група* способів легалізації формується залежно від місця або території вчинення злочинної діяльності: в одному місті (області); у декількох регіонах країни; за кордоном (в офшорних зонах). *Третя і четверта* групи формуються залежно від поділу способів легалізації відповідно до кримінального закону. Так, *третя група* способів формується залежно від кількості учасників і ступеня їхньої згуртованості. Злочин може бути вчинено: однією особою; групою осіб за попередньою змовою; організованою злочинною групою; злочинною організацією. *Четверта група* способів формується залежно від участі злочинця у вчиненні основного злочину. *П'ята група* способів легалізації формується залежно від основного злочину: економічні злочини; усі інші злочини. Економічний злочин, як правило, продовжує ланцюг угод, здійснених раніше при придбанні майна, котре легалізується, інтегрується в раніше здійснені операції за аналогічними схемами з використанням банків, офшорних зон і т.п., або злочинно добуте вкладається в той же легальний бізнес, звідкіля раніше воно було витягнуто, тобто злочинці йдуть уторованим шляхом. *Шоста група* способів формується залежно від участі або неучасті у вчиненні злочинної діяльності фахівців (бухгалтерів, економістів, програмістів, юристів). *Сьома група* способів формується за наявністю участі у кримінальних діяннях представників правоохоронних органів, органів влади й управління з метою прикриття незаконної діяльності. *Восьма група* способів формується залежно від того, куди вкладаються та у які об'єкти перетворюються злочинно набуті доходи: у підприємницьку діяльність; у грошові кошти; у нерухомість; в інше майно. *Дев'ята група* способів формується в залежності від швидкості виконання угоди, яка є елементом процесу відмивання (повільно, швидко, дуже швидко).

Усі вищезгадані групи способів відбуваються не одномоментно, а в кілька етапів.

При проведенні складних багатоходових операцій із багатомільярдами сумами легалізація відбувається в декілька етапів, що містять у собі: дії злочинців з переривання безпосереднього зв'язку доходів, що легалізуються, із джерелом їхнього походження (1-й етап); дії

з відділення злочинних доходів від джерела їхнього походження – маскування або заплутування слідів (2-й етап); остаточне надання правомірного вигляду володінню, користуванню чи розпорядженню злочинно добутим майном (3-й етап). У підрозділі дисертації наводяться можливі варіанти протиправних дій, які здійснюються злочинцями на цих етапах.

Типологію основних способів легалізації злочинних доходів можна репрезентувати наступним чином: 1) легалізація злочинних доходів, одержаних у формі наявних коштів, з використанням операцій з банківськими векселями; 2) легалізація злочинних доходів з використанням статусу клієнта професійного учасника ринку цінних паперів (брокера); 3) легалізація злочинних доходів з використанням «безпрограшних» технологій гри в казино («рулетка»); 4) легалізація доходів, одержаних від реалізації продукції тіньового сектора виробництва; 5) легалізація з використанням схем привласнення фінансових коштів; 6) легалізація доходів з використанням їхнього вивезення за кордон по каналу імпорту послуг; 7) легалізація бюджетних коштів, що привласнюються (відшкодування експортного ПДВ).

У пункті 2.3.2. *«Обстановка вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності»* зазначається, що для такої злочинної діяльності, як легалізація злочинних доходів, обстановка, що склалася в країні, багато в чому визначає вибір злочинцями сфер господарської діяльності, найбільш сприятливих для вчинення даного злочину.

Спираючись на вже існуючі в криміналістиці положення і з огляду на викладене вище, при розслідуванні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, на думку автора, необхідно визначити такі умови обстановки, що впливають на поведінку злочинців у цій злочинній діяльності: 1) особливості господарської діяльності юридичної особи, про яку відомо, що її використовували для легалізації коштів. Для легалізації характерно, що інструментом вчинення цього злочину стають спеціально створені для цілей легалізації незаконних доходів підприємства чи структурні підрозділи цілком законних підприємств; 2) виявлення фінансових операцій, що могли бути використані злочинцями для легалізації; 3) ділові й моральні якості безпосередніх виконавців даних операцій (відомості про їхній спосіб життя, зв'язки). При цьому необхідно мати на увазі, що безпосередні виконавці можуть бути взагалі не інформовані про те, що вони беруть участь у здійсненні злочинної діяльності; 4) стан контролю за виконанням фінансових операцій (укладанням і виконанням угод).

Місце здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, розглядається в декількох аспектах.

Перш за все – це сукупне поняття, що поєднує місце виконання окремих дій, фінансових операцій чи інших угод, спрямованих на легалізацію злочинних доходів, а також місце здійснення окремих етапів цього злочину, зокрема, місце, в якому відбувалося маскуванню слідів, місце введення злочинних доходів у легальний обіг. Поняття місця легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, включає місце перебування підприємств, установ і організацій, котрі використовуються злочинцем для легалізації, а також місцезнаходження банків, бірж, інвестиційних компаній, брокерських і страхових компаній, ломбардів, підприємств, спеціально створених для легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності. Під місцем перебування названих суб'єктів господарювання розуміється їхня адреса за установчими документами і фактична адреса, при цьому необхідно враховувати, що, незважаючи на вимоги чинного законодавства, вони не завжди збігаються.

Таким чином, місце здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, – це реально існуючий у певному сенсі простір, у якому протікає і відображається реальна злочинна діяльність з виконання окремих дій і операцій, спрямованих на надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню доходами, одержаними злочинним шляхом, маскуванню слідів і введення злочинних доходів у легальний обіг.

Час здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, – це об'єктивно існуючий елемент структури легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, як реального явища, що обумовлює поведінку винних осіб, характеризує початок протікання процесу злочинної діяльності та його закінчення і використовується злочинцями для здійснення операцій з переривання безпосереднього зв'язку доходів майна зі злочином, маскуванню слідів легалізації і введення доходів, одержаних злочинним шляхом, у легальний обіг.

У **пункті 2.3.3. «Механізм протидії виявленню і розслідуванню легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності»** відзначається, що ситуації протидії можуть виникнути не лише на різних етапах реалізації злочинного задуму, але і на певних стадіях кримінального судочинства, залежно від чого автором запропоновано наступну класифікацію ситуацій протидії, які можуть виникати: у латентній стадії злочинної діяльності; в ході проведення оперативно-пошукових заходів, під час попередньої перевірки матеріалів; у період досудового розслідування кримінальної справи; на наступних стадіях кримінального судочинства.

Залежно від частотності, ситуації протидії, котрі трапляються в практиці розкриття і розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, слід поділяти на типові та специфічні.

Ситуації протидії можуть бути тривалими і короткочасними залежно від часу існування несприятливих умов і обставин розслідування легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Залежно від часу для прийняття рішення щодо подолання протидії, можлива диференціація ситуацій протидії на наступні: а) рішення, що не вимагають негайного прийняття заходів щодо нейтралізації й подолання протидії; б) рішення, що вимагають негайного прийняття заходів щодо нейтралізації й подолання протидії. При цьому можливі два типові варіанти: рішення необхідно приймати негайно під час слідчих дій або оперативно-розшукових заходів; рішення необхідно негайно приймати до початку слідчих дій або оперативно-розшукових заходів.

Ситуації протидії можна розділити на прості й складні, при цьому складні можуть бути початковими й наступними.

Залежно від кількості осіб, що перешкоджають діям слідчого або оперуповноваженого, ситуації протидії можуть бути двосуб'єктні й багатосуб'єктні.

За видом впливу на сліди злочинної діяльності протидію можна поділити на безпосередню і опосередковану.

Непряма дія на суб'єктів розслідування поділяється на чотири різновиди «перешкод» належному використанню знайдених і зафіксованих слідів злочину – судових доказів: процесуальні, службово-адміністративні, організаційні й побутові.

У **пункті 2.3.4. «Характеристика злочинних організацій і особистості злочинців»** зазначається, що осіб, причетних до легалізації, можна розділити на кілька груп залежно від характеру професійної діяльності й наявності певних навичок, що використовуються для легалізації злочинно одержаних доходів.

До *першої групи* можна зарахувати керівників підприємств, організацій і установ, працівників банків та інших кредитних організацій. За вивченими кримінальними справами вони становлять 24,6 % від загальної кількості.

Характерною рисою даної категорії суб'єктів є високий рівень професіоналізму в банківській (фінансовій) сфері.

Друга група представлена звичайними працівниками, а також особами, що не є стороною в угодах, але за вимогами законодавства зобов'язані вчиняти певні дії для надання угоди встановленої законом форми (нотаріуси, працівники реєстраційних органів). Їх можна назвати «допоміжною ланкою».

До *третьої групи* належать керівники середньої ланки банківських та інших кредитних установ – начальники кредитного відділу, обліку операцій у національній валюті, обліку цінних паперів, валютних операцій, фінансового контролю, а також звичайні касири, оператори з надання послуг із готівкою, працівники деяких інших підрозділів, що відповідають за електронні перекази, операції між рахунками юридичних осіб і т.п.

Четверту групу осіб, за допомогою яких може відбуватися легалізація, становлять так звані «інтелектуали», що використовують можливості комп'ютерної техніки для введення коштів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, у легальний обіг. До цієї ж групи належать особи, які беруть участь у легалізації з використанням банківських комп'ютерних систем.

До *п'ятої групи* належать інші особи, які можуть сприяти легалізації: депутати і високопосадовці різних органів законодавчої та виконавчої влади.

До *шостої групи* можна віднести суб'єктів злочину, до яких належать особи, що професійно займаються легалізацією. Наявність даної групи осіб характерна для офшорів. Йдеться про використання для цілей легалізації послуг спеціальних брокерів і агентів, що займаються пошуком осіб та мають наміри легалізувати кошти в даній офшорній зоні. Цими особами часто є посередники при відкритті рахунків, проведенні трастових, інвестиційних та інших фінансових операцій.

Сьому групу складають так звані консалтингові фірми, як добре завуальовані структури, що спеціалізуються на розробці досить складних фінансових схем і всебічному аналізі законодавства, що регулює фінансово-господарську діяльність, з метою виявлення в ньому лазівок, які можна використовувати в процесі легалізації.

Психічна діяльність суб'єкта легалізації злочинних доходів містить у собі визначення умов, на яких інша особа може передавати для легалізації грошові кошти або інше майно; усвідомлення факту одержання іншою особою коштів або іншого майна злочинним шляхом; визначення кінцевої мети – створення законних цивільно-правових основ для здобуття права власності на грошові кошти або інше майно, одержаних іншими особами злочинним шляхом; планування злочинної діяльності; визначення завдань проміжних етапів легалізації; мотиви здійснення злочинної діяльності; інші психічні процеси, що управляють поведінкою суб'єктів.

Розділ 3. «Виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності», який складається з трьох підрозділів, присвячено визначенню напрямків виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, дослідженню особливостей інформаційно-аналітичного забезпечення

процесу виявлення зазначеного прояву злочинної діяльності та особливостей організації взаємодії діяльності суб'єктів, що здійснюють виявлення фактів легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

У підрозділі 3.1. «Основні напрямки виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» відзначається, що процес виявлення зазначених злочинів повинен проходити у двох головних напрямках: перший – це створення дієвої системи фінансового моніторингу, який здійснюється так би мовити в місцях можливого входження злочинних доходів у легальну систему економічних правовідносин, другий – зосередження системи дій на виявленні предикатних злочинів, які є першою «доходоутворюючою» ланкою у ланцюгу «відмивання».

На думку автора, існують два варіанти початку розслідування даної категорії справ. Перший – розкрито злочин, який є проявом організованої злочинної діяльності, у результаті якої одержані доходи, які потім легалізовані. У цьому випадку суттєвих проблем у доведенні й кваліфікації злочинних дій немає – наявні два реальні склади злочину.

Другий варіант набагато складніший: є інформація про легалізацію доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, але конкретний злочин (джерело), внаслідок якого ці доходи були одержані, невідомий. У цьому випадку головне завдання полягає у виявленні проявів організованої злочинної діяльності, які були джерелом надходження доходів, які потребують легалізації.

Найчастіше ознаки легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, виявляються при проведенні оперативно-розшукових заходів, направлених на отримання або перевірку тієї або іншої інформації.

Початкові дії при виявленні ознак легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, їх загальний перелік і порядок реалізації визначаються ситуацією виявлення ознак злочинної діяльності, характером і обсягом даних, наявних у розпорядженні на даний момент.

Перша ситуація, коли первинна інформація про легалізацію доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, виявлена оперативним шляхом, за ініціативою оперативних підрозділів.

Друга ситуація характеризується тим, що суб'єкт фінансового моніторингу виявляє ознаки злочину, після чого направляє інформацію для перевірки суб'єктові оперативно-розшукової діяльності (підрозділ МВС України, СБУ, ДПА України) для організації оперативно-розшукової роботи в цьому напрямі.

Третя ситуація, коли первісні дані про ознаки злочину отримані з

відкритих і офіційних джерел, наприклад, документів податкових інспекцій, аудиторських служб, актів КРУ, заяв громадян, повідомлень посадовців або громадських організацій, засобів масової інформації.

Пошукова робота з виявлення ознак легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, повинна здійснюватися в наступних напрямках: 1) виявлення осіб, котрі належать до організованої злочинної діяльності (що задумують або готують вчинення злочинів); 2) виявлення епізодів організованої злочинної діяльності в результаті яких акумулюються злочинні доходи, а також обставин їх походження; 3) виявлення джерел інформації з метою отримання оперативної інформації про факти підготовки або здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності; 4) збір установчих даних про осіб, що займаються легалізацією доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності; 5) виявлення зв'язків і стосунків між особами, що отримали злочинні доходи і які прагнуть їх легалізувати (відмити), та фахівцями з легалізації таких доходів; 6) організація спостереження за вказаними особами з метою документування фактів, що мають доказове значення; 7) оперативний пошук і опитування осіб, службове положення яких припускає обізнаність про подібну діяльність, залучення їх до співпраці та інформування ними правоохоронних органів про проведення значних операцій спрямованих на легалізацію доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності; 8) виявлення суб'єктів господарювання і фінансових установ, характер діяльності яких вказує на можливу причетність до легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, і збір установчих даних на них; 9) виявлення фінансових і комерційних операцій, що здійснюються особами, які відомі як учасники операцій з легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, або підозрюваних у спеціалізації в цій області діяльності; 10) отримання інформації про характеристику і розміри злочинних доходів, одержаних від організованої злочинної діяльності, які підлягають легалізації; 11) виявлення фактів придбання майна із сплатою готівки у значних розмірах; 12) виявлення ознак, що вказують на певний спосіб легалізації доходів; 13) виявлення існування фахівців з легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, що вказує на наявність організованого ринку з надання таких послуг; 14) встановлення місця знаходження легалізованих злочинних доходів з метою забезпечення їх подальшої конфіскації.

У підрозділі 3.2. «Інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» підкреслюється, що інформаційно-аналітичне

забезпечення можна розглядати як своєрідний загальний метод організації чи вдосконалення тієї чи іншої діяльності.

Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності як основа для виявлення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: 1) інформаційні системи різних конфігурацій та призначення, у рамках яких здійснюється збір, накопичення, системна обробка, збереження й видача споживачу необхідної інформації; 2) аналітичної роботи, що полягає у здійсненні комплексу організаційних заходів і методичних прийомів щодо обробки та синтезу наявної оперативної й іншої інформації; 3) управлінської діяльності, яка забезпечує прийняття необхідних рішень щодо стратегії і тактики протидії злочинності.

Наявний досвід застосування інформаційно-аналітичного забезпечення в діяльності оперативних підрозділів свідчить про його доцільність, ефективність і перспективність, що обумовлено такими напрямками: По-перше, у процесі використання інформаційно-аналітичного забезпечення встановлюються протиправні способи вчинення та приховування незаконної легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом. На основі отриманих даних можуть формуватися методики виявлення, припинення та розкриття вказаних злочинів. По-друге, належний рівень інформаційно-аналітичного забезпечення дозволяє встановити коло конкретних фізичних і юридичних осіб, які причетні до вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, або володіють відомостями, що становлять оперативний інтерес. По-третє, застосування інформаційно-аналітичного забезпечення надає можливість здійснювати прогнозування діяльності організованих груп і злочинних організацій щодо виникнення конфліктних ситуацій на ґрунті перерозподілу сфер впливу, фінансових активів і власності, а також інших протиправних дій.

До головних організаційних заходів з удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності щодо протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, слід віднести: розробку та внесення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правової основи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності; розвиток наявних і створення нових каналів надходження інформації, необхідної для виконання завдань щодо боротьби з корупцією та організованою злочинністю; оптимізацію функціонування підсистем збору, збереження і видачі інформації зацікавленим оперативним підрозділам; розвиток структури й удосконалення діяльності підрозділів оперативно-інформаційного забезпечення; інтеграцію інформаційних масивів органів внутрішніх справ та забезпечення безперервного проходження інформаційних потоків.

У підрозділі 3.3. *«Особливості організації взаємодії діяльності суб'єктів, що здійснюють виявлення фактів легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності»* зазначається, що в Україні державні органи, які здійснюють протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, умовно можна поділити на дві групи. До першої групи слід віднести ті, які безпосередньо забезпечують протидію легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Їх повноваження у цій сфері визначають відповідні нормативно-правові акти, що приймаються відповідно до чинного законодавства. До спеціалізованих органів, що здійснюють протидію легалізації доходів, одержаних протиправним шляхом, можна віднести Державний комітет фінансового моніторингу, Міністерство внутрішніх справ України, Службу безпеки України, Державну податкову адміністрацію України, Національний банк України та інші державні органи. До другої групи необхідно віднести органи загальної компетенції, які поряд із виконанням інших завдань та функцій здійснюють протидію легалізації злочинних доходів, а саме – Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України.

На сьогодні згідно з чинним законодавством структур, що здійснюють протидію легалізації злочинних доходів, створено достатньо багато, але провідне місце посідає Державний комітет з фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг України). Саме на цей контролюючий орган, виходячи з його компетенції, покладені завдання щодо забезпечення належної координації між суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу, іншими державними органами, зокрема і правоохоронними, з питань запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму.

Серед основних форм взаємодії Держфінмоніторингу України з правоохоронними органами можна назвати такі: 1) надання Держфінмоніторингом України за наявності достатніх підстав правоохоронним органам, згідно з їх компетенцією, узагальнених матеріалів про фінансові операції, пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму; 2) надання допомоги правоохоронним органам в одержанні інформації від міжнародних організацій з питань протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; 3) надання доступу відповідним підрозділам правоохоронних органів до єдиної інформаційної системи і бази даних у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом; 4) інформування правоохоронних органів стосовно типологій легалізації злочинних доходів, а також рекомендацій щодо їх виявлення і документування; 5) надання правоохоронним органам консультаційної допомоги зі спеціальних питань у процесі розслідування злочинів,

пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом; 6) залучення працівників територіальних підрозділів Держфінмоніторингу України як спеціалістів для проведення окремих слідчих дій у справах про злочини, передбачені ст. ст. 209, 209-1 КК України, і предикатних злочинів (під час проведення виїмки, обшуку, допиту тощо); 7) участь працівників правоохоронних органів в разі необхідності в проведенні контрольних заходів співробітниками Держфінмоніторингу України.

Автор вважає, що організація первинного фінансового контролю, яка донедавна знаходилася поза межами правової регламентації, є важливим компонентом національної програми боротьби з легалізацією «брудних» грошей в Україні. Фінансовий контроль має бути не тільки обов'язковим елементом системи запобіжних заходів, а й ефективним засобом, «митними воротами» протидії використанню організованими злочинними угрупованнями зазначених доходів.

Для досягнення ефективності у протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, існує гостра потреба в організації міжвідомчої (зовнішньої) інформаційної взаємодії. На думку автора, найперспективнішим шляхом такої взаємодії є створення інтегрованих баз даних, які міститимуть оперативно значиму, довідкову та аналітичну інформацію та будуть наповнюватись усіма підрозділами не залежно від відомчої підпорядкованості.

Розділ 4. «Використання виявленої інформації при розслідуванні фактів легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності», що складається з трьох підрозділів, в яких розглядаються особливості порушення кримінальної справи та обставин, що підлягають встановленню; типові слідчі ситуації, завдання та програми розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, а також особливості організації та тактики проведення окремих тактичних операцій, слідчих дій та застосування спеціальних заходів в умовах протидії виявленню і розслідуванню легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності

У підрозділі 4.1. «Особливості порушення кримінальної справи та обставин, що підлягають встановленню» відзначається, що першою особливістю виявлення і розслідування злочинів цієї категорії є залежність від зібраних у процесі діяльності слідчого й оперативних працівників, а також інших суб'єктів, документів, які слугують беззаперечними доказами здійснення злочинної діяльності.

Другою особливістю розслідування легалізації кримінальних доходів є обов'язкове доказування їх зв'язку з основною злочинною діяльністю.

У підрозділі відзначається, що на даний момент використовуються три схеми розслідування злочинів цієї категорії.

За першою схемою в ході попередньої (оперативної) перевірки виявляється одночасно й основний злочин, і легалізація злочинних доходів від його вчинення.

За другою схемою під час розслідування основного злочину (на будь-якій його стадії) виявляється факт легалізації злочинних доходів.

За третьою схемою спочатку виявляється легалізація злочинних доходів, при розслідуванні якої приймаються заходи для встановлення обставин, що їм передували, встановлюються особи, які злочинно отримали доходи – предмет легалізації.

Третьою особливістю розслідування легалізації є необхідність доказування злочинного характеру вчиненого раніше іншого (основного) злочину.

Четвертою особливістю розслідування легалізації кримінальних доходів є масштабне застосування оперативно-розшукових заходів, що повинні проводитися як до порушення кримінальної справи, так і під час розслідування.

Обставини, які підлягають доказуванню, на думку автора, є самостійним елементом структури окремої криміналістичної методики і не охоплюються криміналістичною характеристикою. До них автор відносить: 1) суб'єкт легалізації; 2) предмет легалізації – кошти чи інше майно (доходи); 3) злочинний характер походження доходів, що легалізуються; 4) власник доходів, що легалізуються; 5) місце легалізації; 6) час легалізації; 7) спосіб вчинення злочинної діяльності – які фінансові операції й інші угоди були укладені та проведені з метою легалізації злочинних доходів; 8) у якому розмірі здійснена легалізація злочинних доходів; 9) фактичні наслідки легалізації – надання правомірного вигляду володінню, користуванню і розпорядженню доходами, свідомо одержаними іншою особою злочинним шляхом; 10) наявність наміру в суб'єкта легалізації і мотиву вчинення ним цього злочину; 11) обставини, що характеризують особистість суб'єкта легалізації; 12) обставини, що унеможливають злочинність діяння і покарання за вчинені дії, зокрема, одержання доходів, що легалізуються, шляхом вчинення інших злочинів; 13) обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання; 14) наявність обставин, що можуть спричинити уникнення від кримінальної відповідальності і покарання; 15) обставини, що сприяли вчиненню злочину.

У підрозділі 4.2. «Типові слідчі ситуації, завдання та програми розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» виділяються наступні слідчі ситуації, які виникають на стадії порушення кримінальної справи:

Ситуація 1: кримінальна справа порушена за тими підставами, що містяться в акті про перевірку юридичної особи оперативними підрозділами.

Ситуація 2: кримінальна справа порушена за актом виїзної перевірки, складеної контролюючими органами.

Ситуація 3: кримінальна справа порушена за матеріалами органів Державного комітету з фінансового моніторингу.

Якщо взяти за основу схему «злочинець – співучасник – корупціонер», то в момент порушення кримінальної справи про легалізацію складаються три слідчі ситуації.

Перша ситуація характеризується наявністю інформації про факти й ознаки легалізації: відомий злочинець (затриманий на «гарячому»), але невідомі безпосередній виконавець (співучасник) і спосіб легалізації.

Друга ситуація характеризується наявністю незаконних операцій легалізації доходів у фінансово-кредитній або господарюючій структурі, але невідомі джерело «брудних» грошей та їхній власник-злочинець.

Для першої та другої слідчих ситуацій характерними слідчими діями є: виїмка, затримання, обшук, допит, огляд, проведення ревізій, судових експертиз.

Третя ситуація виникає, коли є інформація про факти легалізації, відомий співучасник-корупціонер, але невідомі інші особи, які беруть участь у легалізації доходів.

У даній ситуації необхідно вилучати всі документи, що стосуються угоди, і окремо допитувати не тільки учасників угоди, але і всіх осіб, які беруть участь у її оформленні.

При розслідуванні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, доцільно застосовувати типові програми (алгоритми) розслідування. При цьому загальна типова програма дослідження події з ознаками легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, неминуче містить загальні й проміжні завдання розслідування, що впливають з фактичного боку кожної з трьох розглянутих типових слідчих ситуацій, що дозволяє не складати криміналістичні програми для кожної з них окремо.

У підрозділі 4.3. «Організація та тактика проведення окремих тактичних операцій, слідчих дій та застосування спеціальних заходів в умовах протидії виявленню і розслідуванню легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» автором пропонується проведення таких тактичних операцій, як: «Забезпечення збереження речових доказів», «Попередження зникнення підозрюваного», «Подолання неправдивих показань підозрюваного та його відмови від дачі показань», «Використання засобів масової інформації», «Нейтралізація протидії корумпованих представників органів влади й управління, або

корумпованих представників правоохоронного відомства, представники якого здійснюють розслідування», «Нейтралізація протидії, чиненої на осіб, які проводять досудове слідство чи дізнання».

Тактична операція «Забезпечення збереження речових доказів» полягає у проведенні комплексу оперативно-розшукових та слідчих дій з метою визначення місця знаходження і вилучення відповідних матеріальних носіїв інформації (одержання інформації від фігурантів, зняття інформації з каналів зв'язку, обшуки, виїмки).

Тактична операція «Попередження зникнення підозрюваного» спрямована на випередження раптового від'їзду (втечі) співучасників легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, які потрапили або можуть потрапити в поле зору правоохоронних органів. У подібних випадках особливої важливості набуває своєчасне затримання співучасників легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, показання яких мають ключове значення в кримінальній справі, вжиття заходів щодо забезпечення їхньої надійної ізоляції від впливу з боку інших членів групи.

Тактична операція «Подолання неправдивих показань підозрюваного та його відмови від дачі показань» виникає у ситуації, коли особа, затримана за підозрою у вчиненні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, може відмовитися давати свідчення з метою затягування слідства, щоб виграти час для вживання заходів іншими членами злочинної групи щодо усунення загрози кримінальної відповідальності, або з метою виробити «оптимальну» лінію поведінки.

У такій ситуації тактичними завданнями розслідування є: виявлення кримінальних зв'язків злочинця з іншими особами – членами злочинної групи; збирання доказів вчинення легалізації злочинних доходів, саме групою осіб; встановлення ролі кожного співучасника у вчиненні легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Тактична операція «Захист свідків» спрямована на убезпечення свідків від впливу злочинців та осіб зацікавлених у протидії розслідуванню з метою спонукання їх до утаювання відомих їм фактів або надання неправдивих свідчень.

Тактична операція «Використання засобів масової інформації» спрямована на попередження намагання злочинців протидіяти розслідуванню шляхом створення несприятливих зовнішніх умов розслідування.

Тактична операція «Нейтралізація протидії корумпованих представників органів влади й управління, або корумпованих

представників правоохоронного відомства, представники якого здійснюють розслідування» спрямована на нейтралізацію можливого втручання в процес розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, корумпованих представників органів державної влади і місцевого самоврядування.

Тактична операція «Нейтралізація протидії, чиненої на осіб, які проводять досудове слідство чи дізнання» спрямована на усунення можливості впливу злочинців та представників злочинних організацій безпосередньо на слідчого або оперативного співробітника. Прийоми впливу, які використовуються злочинцями, мають на меті спонукати співробітників правоохоронних органів до ведення повільного й неефективного слідства, що зрештою призведе до припинення кримінальної справи за однією з передбачених законом підстав, виправдання підсудного або засудження його за незначний злочин.

Розділ 5. «Міжнародне співробітництво у процесі виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» складається з трьох підрозділів, присвячених визначенню проблем міжнародного правового регулювання; форм міжнародної взаємодії, а також вивченню та використанню зарубіжного досвіду протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

У підрозділі 5.1. «Міжнародно-правове регулювання протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» відзначається, що міжнародне співробітництво між правоохоронними органами, що здійснюється на етапах виявлення, розслідування, кримінального переслідування та судового розгляду, відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності національних та міжнародної систем протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Основними сферами та напрямками міжнародного співробітництва між правоохоронними органами є: 1) надання взаємної допомоги; 2) застосування заходів щодо виявлення, вилучення та конфіскації майна; 3) екстрадиція злочинців.

Різні аспекти надання взаємної правової допомоги, враховуючи можливі підстави для відмови в її наданні, детально регламентовані в положеннях Віденської конвенції ООН 1988 р. (стаття 7), Палермської конвенції ООН 2000 р. (стаття 18) та Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 р. (стаття 12).

Міжнародне співробітництво щодо виявлення, арешту та конфіскації майна регулюється положеннями Віденської конвенції ООН (пункти 4–5 статті 5), Палермської конвенції ООН (статті 13–14) та Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (пункти 3–5 статті 8).

Особливо детально ці питання розглядаються в Страсбурзькій конвенції Ради Європи 1990 р. (статті 11–17) та Варшавській конвенції Ради Європи 2005 р. (статті 21–27).

У підрозділі 5.2. «Форми міжнародної взаємодії в процесі виявлення та розслідування фактів легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності» відзначається, що аналіз сучасної практики взаємодії правоохоронних органів закордонних країн у питаннях запобігання, виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, свідчить про наявність проблем, від вирішення яких залежить ефективність такої взаємодії. По-перше, це відсутність узгоджених нормативних визначень понять «легалізація», «незаконний дохід», «злочинний дохід» і багатьох інших понять, які б визнавалися всіма взаємодіючими сторонами й однаково тлумачилися. По-друге, це відсутність узгоджених процедур попередження, виявлення та розслідування злочинів відповідної категорії. По-третє, це відсутність системи підготовки фахівців, що володіють технологіями та методиками виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, включаючи навички пошуку, ідентифікації та повернення доходів, розміщених в офшорних зонах.

У зв'язку з неможливістю вирішити проблему легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, у рамках існуючих національних і міжнародних інституцій держави створили спеціалізовані органи по боротьбі з легалізацією доходів – органи фінансової розвідки (FIU), які не можуть бути віднесені до системи правоохоронних органів держави, але котрим надані деякі правоохоронні функції, зокрема виявлення злочинів та запобігання їм. З кожним роком значення таких органів у протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, збільшується.

У Канаді це – Центр з аналізу фінансових операцій і звітів (Financial Transaction and Report Analysis Center), Японії – Японський офіс фінансової розвідки (Japanese financial intelligence office, JAFIO), Греції – спеціальний Комітет по боротьбі з легалізацією злочинних доходів, в Аргентині – Комітет з фінансової інформації (Financial Information Unit, UIF), у Бразилії – Рада по контролю за фінансовою діяльністю (Council for Financial Activities Control, COAF), у США – FinCen і т.д. До завдань цих організацій входить збір та аналіз інформації, яка надходить від фінансових органів, її розслідування, передача правоохоронним органам справ про угоди, що можуть бути пов'язані з легалізацією доходів.

У підрозділі 5.3. «Вивчення та використання зарубіжного досвіду протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої

злочинної діяльності» відзначається, що процес легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності є складною схемою послідовних дій, спрямованих на заплутування істинних джерел одержання доходів шляхом численних та різноманітних, як правило, легальних фінансових операцій, але злочинним є походження доходів, які в них використовуються.

Організована злочинна діяльність є інтернаціональним явищем. Відповідно, легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, також є міжнародним «бізнесом» зі своїми технологіями, тому протидія також є міжнародним процесом, який має свою методологію.

Запропоновані автором типології та досліджені приклади є результатом узагальнення міжнародного досвіду протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Досвід зарубіжних країн-учасників FATF з протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, охоплює такі сфери, як електронні грошові перекази, торгівля дорогоцінними металами та коштовностями, діяльність некомерційних та страхових установ, окремих категорій осіб тощо.

Автор, розглядаючи основи міжнародного співробітництва правоохоронних органів, виділяє низку проблем, серед яких є такі: 1) на міжнародні відносини у сфері правоохоронної діяльності переноситься існуюча національна практика не обов'язкова для іноземних держав. Виконавці в межах запитів, що направляються на основі «поліцейських угод», просять направити на їх адресу установчі документи, свідоцтво про реєстрацію, довідку банку тощо, тоді як в іншій державі така інформація, а тим більше справжні документи можуть бути витребувані лише з метою міжнародного слідчого доручення по кримінальній справі; 2) низка органів у своїх запитах ставлять значний обсяг питань, для вирішення яких буде потрібна слідчо-оперативна група, або такі завдання, що не впливають з матеріалів справи; 3) прагнення перекласти фактичне проведення низки перевірочних заходів та слідчих дій на правоохоронні органи інших держав. Виконавці не додають до запиту копії документів (митних і відвантажувальних декларацій, паспортів угоди, контрактів, коносаментів тощо), що може значно полегшити і прискорити виконання запиту; 4) є випадки, коли запити про наведення довідок, надання документів та інформації, необхідні для провадження справи, пересилаються через підрозділи центрального апарату відповідних правоохоронних органів. Це призводить до невиправданого збільшення термінів по справах і завантажує непродуктивною роботою апарат центральних органів різних рівнів як ініціатора запиту, так і його виконавця; 5) у низці випадків співробітники правоохоронних органів

зневажають формою та стилем листа. У запитих допускаються розмовні вирази і нечіткість, що погіршують розуміння і з'ясування змісту запиту.

ВИСНОВКИ

У **висновках** викладені найбільш важливі результати дослідження та пропозиції щодо оптимізації протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, які мають теоретичне та практичне значення і полягають у такому:

1. Авторське визначення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, як динамічної системи стійко повторюваних дій, спрямованих на здійснення операцій з доходами, одержаними у результаті організованої злочинної діяльності, з метою приховання їхнього безпосереднього походження, введення в легальний обіг та для наступного використання у подальшому здійсненні злочинної діяльності, підкреслює особливості легалізації незаконних доходів саме від організованої злочинної діяльності.

2. Аналіз джерел та умов виникнення злочинних доходів від організованої злочинної діяльності свідчить про взаємозалежність та взаємообумовленість понять «злочинна діяльність», «організована злочинна діяльність»; «корупція», «легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності».

3. Поняття технології вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, поєднує у собі комплекси взаємопов'язаних господарських, посадових, «комп'ютерних» злочинів та злочинів, спрямованих проти власності, і набуває ознак системної діяльності. Одним із головних факторів існування комплексу злочинів як системи є наявність між злочинами такого зв'язку, що поєднує їх у єдиний ланцюг злочинної діяльності.

4. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що елементами технологічного процесу легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, стали такі сфери тіньової активності як: кіберзлочинність; нелегальна торгівля зброєю; торгівля людьми; міжнародний наркобізнес; сфера зовнішньоекономічної діяльності.

5. Одним із головних елементів криміналістичної характеристики досліджуваного явища є спосіб легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, під яким слід розуміти заздалегідь сплановану, складну сукупність пов'язаних із основним злочином поетапних кримінальних дій, які залежать від характеристики особистості злочинців, поставлених ними цілей і завдань, предмета злочину, елементів обстановки; спрямовані на впровадження злочинно одержаного майна в легальну економіку для

надання вигляду правомірності володінню, користуванню і розпорядженню ним. Частіше за все – це складний процес з використанням різних прийомів, різноманітних фінансових, бухгалтерських та інших методів, що постійно вдосконалюються і видозмінюються, при якому широко використовуються численні прогалини в законах, відомчих інструкціях і наказах.

6. Систематизування даних щодо осіб, причетних до технологічного процесу легалізації на кілька груп залежно від характеру професійної діяльності й наявності певних навичок, що використовуються для легалізації злочинно одержаних доходів, визначає необхідність подальшого дослідження психологічного впливу особистості злочинця на вибір технології здійснення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

7. Протидія розслідуванню легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, визначається як система дій (чи бездіяльність), спрямованих на досягнення мети приховання злочинної діяльності, шляхом перешкоди одержанню та залученню доказів до сфери кримінального судочинства.

8. Процес виявлення зазначених злочинів повинен відбуватися у двох головних напрямках: перший – це створення дієвої системи фінансового моніторингу, який здійснюється в місцях можливого входження злочинних доходів у легальну систему економічних правовідносин, другий – зосередження системи дій на виявленні основних злочинів, які є першою «доходоутворюючою» ланкою у ланцюгу «відмивання», відповідно у зв'язку з їх злочинним походженням.

9. Інформаційно-аналітичне забезпечення можна розглядати як своєрідний загальний метод організації чи удосконалення тієї чи іншої діяльності та як процес, пов'язаний з отриманням (збиранням), переробкою, використанням та збереженням інформації, що відображає реальні явища, події, факти і т.д.

10. Для підвищення ефективності організації міжвідомчої (зовнішньої) інформаційної взаємодії необхідне створення інтегрованих баз даних, які міститимуть оперативно значиму, довідкову та аналітичну інформацію та будуть наповнюватись усіма підрозділами не залежно від відомчої підпорядкованості.

11. Найбільш важливі особливості процесу розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, особливо чітко проявляються на стадії порушення кримінальної справи. При цьому першою особливістю є залежність від документів, зібраних у процесі пошукової діяльності слідчого й оперативних працівників, а також інших суб'єктів антилегалізаційного законодавства, котрі слугують беззаперечними доказами кримінальних діянь; другою особливістю є

обов'язкове виявлення і доказування зв'язку легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, з основною злочинною діяльністю.

12. Наведені у дисертації слідчі ситуації, які виникають на стадії порушення кримінальної справи, що визначають загальні й проміжні завдання розслідування, можуть бути використані в діяльності правоохоронних органів та для розробки типових програм (алгоритмів) відповідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

13. Для підвищення ефективності розслідування проявів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом необхідне застосування проведення таких тактичних операцій, як: «Забезпечення збереження речових доказів», «Попередження зникнення підозрюваного», «Подолання неправдивих показань підозрюваного та його відмови від дачі показань», «Використання засобів масової інформації», «Нейтралізація протидії корумпованих представників органів влади й управління, або корумпованих представників правоохоронного відомства, представники якого здійснюють розслідування», «Нейтралізація протидії, чиненої на осіб, які проводять досудове слідство чи дізнання».

14. Підвищення ефективності виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, яка набуває транснаціонального характеру, потрібно здійснювати із застосуванням можливостей міжнародного співробітництва та результатів вивчення і використання зарубіжного досвіду.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія

Аркуша Л.І. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності: характеристика, виявлення, розслідування: монографія /Л.І. Аркуша. – Одеса: Юридична література, 2010. – 376 с.

Статті у фахових виданнях:

1. Аркуша Л.І. Поняття відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – Вип. 16. – С. 684-687.

2. Аркуша Л.І. Система протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – Одеса: Юрид. літ., 2003. – Вип. 20. – С. 68-72.

3. Аркуша Л.І. Некоторые способы совершения преступлений в финансово-кредитной сфере /Л.И. Аркуша //Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса, 2004. – Вип. 21. – С. 5-16.

4. Аркуша Л.І. Інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності /Л.І. Аркуша //Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса: Одеський ін-тут внутр. справ, 2005. – Вип. 1. – С. 16-21.

5. Аркуша Л.І. Особливості організації взаємодії діяльності суб'єктів, що здійснюють виявлення фактів легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності /Л.І. Аркуша //Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса: Одеський ін-т внутр. справ, 2005. – Вип. 2. – С. 13-18.

6. Аркуша Л.І. К проблеме легализации доходов, полученных преступным путем.//Борьба зі злочинністю та права людини. – Б-ка журн. «Юридичний вісник». – Одеса: Фенікс, 2006. – С. 57-62.

7. Аркуша Л.І. Інформаційні технології та легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Актуальні проблеми держави і права. – Одеса: Юрид. літ., 2007. – Вип. 32. – С. 26-30.

8. Аркуша Л.І. Особливості походження злочинних доходів, що легалізуються /Л.І. Аркуша //Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. пр. – Одеса, 2008. – Вип. 44. – С. 50-55.

9. Аркуша Л.І. Щодо криміналістичного визначення поняття легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Південноукраїнський часопис: зб. наук. пр. – Одеса: ОДУВС, 2009. – № 4. – С. 227-229.

10. Аркуша Л.І. Деякі форми легалізації грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса: НУ «ОЮА», 2010. – Вип. 40. – С. 142-151.

11. Аркуша Л.І. Етапи легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Наук. вісник Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2010. – № 2. – С. 170-181.

12. Аркуша Л.І. Значення тіньової економіки в процесі легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності /Л.І. Аркуша //Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – Одеса: Юрид. лит-ра, 2010. – Том IX. – С. 416-424.

13. Аркуша Л.І. Класифікація способів легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Південноукраїнський часопис: зб. наук. пр. – Одеса: ОДУВС, 2010. – № 2. – С. 235-240.

14. Аркуша Л.І. Корупція та легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом: особливості співвідношення /Л.І. Аркуша //Південноукраїнський часопис: зб. наук. пр. – Одеса: ОДУВС, 2010. – № 3. – С. 153-155.

15. Аркуша Л.І. Легалізація доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності як прояв тіньової економіки

/Л.І. Аркуша //Південноукраїнський часопис: зб. наук. пр. – Одеса: ОДУВС, 2010. – № 4.- С. 167-170.

16. Аркуша Л.І. Механізм відбиття слідів (ознак) злочинної діяльності легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, в основних групах документів /Л.І. Аркуша //Південноукраїнський часопис: зб. наук. пр. – Одеса: ОДУВС, 2010. – № 1. – С. 226-228.

17. Аркуша Л.І. Механізм протидії виявленню і розслідуванню легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Митна справа: наук.-аналіт. журн. з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності. – Одеса: НУ «ОЮА», 2010. – № 5(71), ч. 2. – С. 286-293.

18. Аркуша Л.І. Обстановка вчинення легалізації доходів, одержаних в результаті організованої злочинної діяльності [Електронний ресурс] /Л.І. Аркуша //Форма права. – 2010. – № 4 – С. 16-19. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10aliozd.pdf>.

19. Аркуша Л.І. Поняття протидії виявлення і розслідуванню легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Вісник Запорізького юридичного інституту дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2010. – №3 (52). – 185-191.

20. Аркуша Л.І. Сутність і визначення обставин, що підлягають установленню під час розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: зб. наук. пр. – Донецьк: Донецький юридичний інститут ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренко, 2010. – № 4 (43). – С. 190-195.

21. Аркуша Л.І. Характеристика злочинців та злочинних організацій, які здійснюють легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Крим. юрид. вісник. – 2010. – № 1(8), ч. 2. – С. 21-29.

22. Аркуша Л.І. Місце та час як елементи обстановки вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності /Л.І. Аркуша //Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса: НУ «ОЮА», 2011. – Вип. 41. – С. 207-214.

Інші публікації, які додатково висвітлюють основний зміст дисертації:

1. Аркуша Л.І. Основні напрями протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних у результаті незаконного обігу наркотичних речовин /Л.І. Аркуша //Боротьба з наркобізнесом: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса, 17-18 жовтня 2002 р. – Одеса: НДРВВ ОЮІ НУВС, 2002. – С. 152-157.

2. Аркуша Л.І. Проблеми міжнародного співробітництва в боротьбі

з легалізацією злочинних прибутків /Л.І. Аркуша //Теорія та практика застосування чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства в сучасних умовах: тези доп. наук.-практ. конф. – К.: НАВСУ, 2002. – Ч. 1. – С. 137-139.

3. Аркуша Л.І. Проблеми взаємодії та інформаційного забезпечення правоохоронних органів у боротьбі з економічною організованою злочинною діяльністю /Л.І. Аркуша //Информационное обеспечение противодействия организованной преступности: сб. науч. ст. /под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Одеса: Фенікс, 2003. – С. 109-117. – (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

4. Аркуша Л.І. Типичные криминалистические ситуации, возникающие при расследовании организованной преступной деятельности, сопровождающейся коррумпированными связями /Л.І. Аркуша //Коррупция: региональные и отраслевые тенденции: сб. науч. ст. /под ред. М.Ф. Орзиха, В.Н. Дрёмина. – Одеса: Фенікс, 2003. – С.19-30. – (Б-ка журн. «Юридический вестник»).

5. Аркуша Л.І. Деякі проблеми організації виявлення оперативними підрозділами ОВС України легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Держава і право: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Пятое Прибужские юридические чтения», Миколаїв, 27-28 листопада 2009 року. – Миколаїв: Іліон, 2009. – 282-283.

6. Аркуша Л.І. Оперативно-розшукове супроводження розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса, 9-10 жовтня 2009 року. – Одеса, 2009. – С. 36-40.

7. Аркуша Л.І. Характеристика організаційно-правового механізму протидії легалізації доходів, здобутих злочинним шляхом, та його елементів /Л.І. Аркуша //Проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 9 жовтня 2009 року. – Одеса: МГУ, 2009. – С. 320-324.

8. Аркуша Л.І. Деякі аспекти характеристики особистості злочинців, які здійснюють легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Криміналістика ХХІ століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 25-26 листопада 2010 року. – Х.: Право, 2010. – С. 179-183.

9. Аркуша Л.І. Деякі обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 23 квітня 2010 року. – Одеса, 2010. – С. 275-277.

10. Аркуша Л.І. Деякі ознаки та види конвертаційних центрів як способу легалізації доходів, одержаних в результаті організованої злочинної діяльності /Л.І. Аркуша //Фінансово-економічна безпека в Україні: стан та перспективи розвитку: матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса, 24 грудня 2010 року. – Одеса: Навчально-науковий інститут фінансово-економічної безпеки і права ОДУВС, 2010. – С. 120-121.

11. Аркуша Л.І. Значення створення легендованих підприємств при запобіганні та виявленні фактів легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Проблеми створення та використання легендованих підприємств в оперативно-розшуковій діяльності: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 9-14.

12. Аркуша Л.І. Місце, час та умови здійснення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом /Л.І. Аркуша //Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 8 жовтня 2010 року. – Одеса: МГУ, 2010. – С. 18-21.

13. Аркуша Л.І. Особливості легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, у передвиборчій кампанії /Л.І. Аркуша //Злочинність у сфері професійної діяльності. Дев'яті юридичні читання: матеріали міжнар. наук. конф., присв. пам'яті д-ра юрид. наук О.Я. Світлова, Одеса, 10 грудня 2010 року. – Одеса: Астропринт, 2010. – С. 77-81.

14. Аркуша Л.І. Характеристика психічних особливостей особистості злочинців, які здійснюють легалізацію доходів, одержаних в результаті організованої злочинної діяльності /Л.І. Аркуша// Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 15 грудня 2010 року. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С. 10-11.

Підручники та навчальні посібники:

1. Основи методики розслідування організованої злочинної діяльності і проявів корупції: навч. посіб. /В.В. Тіщенко, Л.І. Аркуша, В.М. Плахотіна. – Одеса: Фенікс, 2010. – 286 с.

2. Судова бухгалтерія: навч. посіб. /А.О. Шелехов, Л.І. Аркуша, В.А. Некрасов, Р.В. Мукоїда. – Одеса: ОДУВС, 2010. – 506 с.

АНОТАЦІЯ

Аркуша Л.І. Основи виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2011.

Дисертація містить комплексний аналіз основ виявлення та розслідування легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Автором розкрито зміст та поняття легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності; на основі аналізу взаємообумовленості й співвідношення з іншими суспільно-небезпечними соціальними явищами, такими як: тіньова економіка, організована злочинність, корупція тощо; науково обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження джерел та умов, що сприяють легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності.

Концептуально у межах теорії криміналістики, а також з метою подальшого методологічного використання узагальнено сучасні тенденції нормативно-правового забезпечення протидії легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності, з визначенням пріоритетності криміналістичних та оперативно-розшукових методів протидії;

З урахуванням сучасних умов визначено й систематизовано особливості технології вчинення легалізації доходів, одержаних у результаті організованої злочинної діяльності та досліджено окремі її елементи та напрямки виявлення, а також сутність типових слідчих ситуацій, які виникають при розслідуванні; та специфіку пріоритетних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів на початковому етапі розслідування, спрямованих на їх розв’язання.

Ключові слова: легалізація; організована злочинна діяльність; злочинні доходи; виявлення; розслідування; типові слідчі ситуації; тактичні операції.

АННОТАЦИЯ

Аркуша Л.И. Основы выявления и расследования легализации доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность.

Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2011.

В диссертации осуществлено комплексное исследование основ выявления и расследования легализации доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности.

В работе автор осуществил обзор научных трудов, имеющих отношение к исследованию проблем выявления и расследования легализации доходов, полученных преступным путем.

Особое внимание автор уделил определению понятия легализации доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности, как динамичной системы постоянно повторяющихся действий, направленных на осуществление операций с доходами, полученными в результате организованной преступной деятельности, с целью сокрытия происхождения для последующего введения в легальный оборот и для последующего использования в осуществлении преступной деятельности.

Анализ источников и условий происхождения преступных доходов от организованной преступной деятельности дал возможность автору утверждать о взаимозависимости и взаимообусловленности понятий «преступная деятельность», «организованная преступная деятельность», «коррупция», «легализация доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности».

Диссертантом сформулировано понятие технологии осуществления легализации доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности, которое объединяет в себе комплексы взаимосвязанных хозяйственных, должностных, «компьютерных» преступлений и преступлений, направленных против собственности, и приобретает признаки систематической деятельности. При этом одним из главных факторов существования комплекса преступлений как системы является наличие между преступлениями такой связи, которая объединяет их в единую цепь преступного поведения.

Автор утверждает, что основой технологического процесса легализации доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности, являются такие сферы теневой активности как: киберпреступность, нелегальная торговля, торговля людьми, международный наркобизнес, сфера внешнеэкономической деятельности.

Диссертант на основе проведенного исследования формулирует противодействие расследованию легализации доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности как систему действий или бездействий, направленных на достижение цели сокрытия

преступной деятельности, путем воспрепятствования привлечению следов в сферу уголовного судопроизводства и последующего использования этих следов в качестве доказательств.

Детально проанализированы наиболее важные особенности процесса расследования легализации доходов, полученных в результате организованной преступной деятельности, которые особенно четко проявляются на стадии возбуждения уголовного дела. При этом отмечается, что первой особенностью является зависимость от собранных в процессе поисковой деятельности следователя и оперативных сотрудников, а также других субъектов антилегализационного законодательства, документов, которые служат неоспоримыми доказательствами уголовных деяний, второй особенностью является обязательное выявление и доказывание его связи с основной преступной деятельностью.

Ключевые слова: легализация; организованная преступная деятельность; преступные доходы; выявление; расследование; типичные следственные ситуации; тактические операции.

SUMMARY

Arkusha L.I. The bases of detection and investigation of the money-laundering methods for proceeds generated by organized crime. – Manuscript.

The dissertation for a Doctor Degree in Legal Sciences in speciality 12.00.09 – criminal procedure and criminalistics; legal expertise; operational search activity. – National university «Odesa Law Academy», Odesa, 2011

The dissertation contains the complex analysis of the bases of detection and investigation of laundering for proceeds obtained through organized crime.

The author defines the meaning and concept of money-laundering for proceeds obtained as a result of organized criminal activities on the basis of interconditionality and correlation with other community-dangerous social phenomena, such as shadow economy, organized crime, corruption, etc.; scientifically grounded are theoretical and methodological means of investigation of sources and conditions which favour the money-laundering of proceeds generated by organized crime.

Conceptually, within the bounds of theory of criminalistics and also with the aim of further methodological application, the author has summarized the modern tendencies of norm and legal provision of anti-money laundering measures for proceeds of organized crime with the determination of preferential criminalistics and operational search methods.

Modern conditions being taken into account, the peculiarities of legalization methods for proceeds of organized crime have been defined and systematized; its separate elements and directions of detection have also been studied as well as the essence of typical situations which happen during the investigation and specificity of major investigative actions and operational search measures at the initial stage of the investigation aimed at their solution.

Key words: money laundering; organized crime; criminal proceeds; detection; investigation; typical investigative situations; tactical operations.